

Ideologija Organizacije jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)

STEVO ĐURAŠKOVIĆ

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska

Rad razmatra ideologiju integralnog jugoslavenstva *Organizacije jugoslovenskih nacionalista* (Orjuna) tijekom njezina djelovanja u razdoblju od 1921. do 1929. godine. Polazeći od najnovijih kulturalnih teorija o fašizmu, koje fašističku ideologiju definiraju kao antiliberalnu nacionalističku revoluciju, rad pokazuje kako se Orjuna nije razvila u fašistički pokret u punom značenju te riječi jer se, usprkos razvijenom konceptu palingenetičke nacionalne revolucije, nije formirala kao autonomna politička organizacija s tendencijom nasilnog zauzimanja vlasti. Pritom je u fokusu analize Orjunin središnji ideološki koncept unitarnog jugoslavenstva, gdje je pokazano kako je fokus Orjunine ideologije, za razliku od većine fašističkih pokreta u Europi, bio na stvaranju nove unitarne (jugoslavenske) nacije. Pritom se favorizacija srpskoga nacionalnog mentaliteta ne ispostavlja izrazom isključivog Orjunina antihrvatstva, nego proizlazi iz vrednovanja hrvatskoga nacionalnog identiteta kao nepodobnog za formiranje integralne jugoslavenske nacije nasuprot srpskom nacionalnom mentalitetu.

Ključne riječi: kulturalni pristup fašizmu, ideologija Orjune, ideja palingenetičke nacionalne revolucije, ideja unitarnog jugoslavenstva, srpstvo, hrvatstvo, Kraljevina SHS.

Uvod

Tijekom 1990-ih u hrvatskoj su javnosti oznaku "orjunaši" obilno koristili krajnje desni intelektualni krugovi za stigmatizaciju lijeve i liberalne intelektualne opozicije HDZ-ovu poludemokratskom političkom poretku. Pritom se etiketa "orjunaši" u diskursu navedenih desnih krugova uvijek upotrebljavala u relaciji sa sintagmom "jugonostalgicari" za označavanje neprijatelja hrvatske državnosti, pri čemu se ideja unitarnog jugoslavenstva izjednačavala s velikosrpskim političkim projektom.¹ Činjenica da se sjećanje na Orjunu,

* Članak je nastao u okviru istraživačkog projekta "Politike nacionalnog identiteta i 'povijesni lomovi'" (voditelj projekta prof. dr. sc. Tihomir Cipek), koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

¹ Vidi Hrvoje ŠOŠIĆ, *Hrvatski politički leksikon, Prvi dio, A–O*, Rijeka 1993., 613.-616.; Nikola PULIĆ, *Sinovi Orjune i novo četništvo*, Zagreb 1991.

fašistički pokret jugoslavenskoga integralnog nacionalizma koji je postojao relativno kratko – samo 8 godina, u razdoblju 1921.–1929. – toliko dugo zadržalo u političkom diskursu u Hrvatskoj, bivajući marginalno prisutno i danas², ukazuje na njezinu važnost za povijest razvoja hrvatskoga nacionalnog identiteta. Stoga je začuđujuće što je dosadašnjem znanstvenom proučavanju Orjune posvećena relativno skromna pozornost, što se pogotovo odnosi na razdoblje od 1990. do danas, budući da se nedostatak istraživanja u doba socijalističke Jugoslavije može objasniti činjenicom da je jugoslavenstvo uvijek trebalo biti pozitivno vrednovano, pa čak i kada je njegova integralna, fašistička inačica bivala potpuno suprotna od službene ideje socijalističkoga federativnog jugoslavenstva.³ Nadalje, i dosadašnji malobrojni znanstveni radovi o Orjuni pate od određenih nedostataka, uvjetovanih širim kontekstom anakronog komunističkog pristupa fašizmu te pristupom fenomenu unitarnog jugoslavenstva, uvjetovanog kontekstom povijesnih događanja od 1990-ih godina. Stoga će ovaj rad iz kuta najnovijih teorija o fašizmu prikazati glavne ideološke značajke Organizacije jugoslavenskih nacionalista: ideju unitarne jugoslavenske nacije i palingenetičke nacionalističke revolucije. Prije toga bit će izložene glavne značajke dotičnog teorijskog pristupa, kao i glavne crte dosadašnjih istraživanja o Orjuni.

1. Fašizam kao palingenetička nacionalna revolucija

Analiza fašističkih pokreta, uključujući Orjunu, u jugoslavenskoj je historiografiji bila opterećena ideološkom matricom komunističkog pristupa fašizmu. Iako je komunistički pogled na fašizam evoluirao tijekom vremena, ostao je presudno određen Kominterninom interpretacijom fašizma iz 1933. godine kao “otvorene terorističke diktature najreakcionarnijeg, najšovinističkijeg i najimperijalističkijeg elementa financijskog kapitala”.⁴ Dotično viđenje fašizma kao pukog nasilnog instrumenta krupne buržoazije proizašlo je iz interpretacije fašizma kao posljednjeg stadija kapitalizma, kada neposredno nakon Prvoga svjetskog rata vladajuća buržoaska klasa, uslijed jačanja revolucionarnog radničkog pokreta, biva navodno prisiljena transformirati liberalno-demokratsku državu u autoritarni, fašistički oblik poradi očuvanja svog vladajućeg položaja. Doduše, komunistička teorija o fašizmu definirala je strukturalne elemente njegova uspona – naglu industrijalizaciju i urbanizaciju Europe kraja XIX. stoljeća, kolonijalnu ekspanziju europskih zemalja s učinkom “nacionalizacije

² Vidi Joško ČELAN, *Spomenik izdaji: Nova Orjuna – prilozi za životopis Miljenka Smoje*, Split 2008.

³ U povijesnome pamćenju socijalističkoga jugoslavenskog režima organizacija je ostala osobito upamćena po razbijanju rudarskih štrajkova u Husinju kod Tuzle 1923. godine te u Trbovlju 1924. godine.

⁴ “Extract from 13th Enlarged Executive of the Communist International Plenum (December 1933) on ‘Fascism, the War Danger, and the Task of Communist Parties’”, *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus*, ur. Roger Griffin, London – Sydney – Auckland 1998., 59.

masa”, jačanje socijalističkih radničkih pokreta te učinak Prvoga svjetskog rata i Oktobarske revolucije – ali nije prepoznala njegovu autonomnu ideološku dimenziju. Stoga je centralnim pojmovima fašističke ideologije – kao što su palingenička nacionalna revolucija⁵, novi fašistički čovjek i organsko korporativno društvo – potpuno zanijekan ideološki karakter te su proglašeni pukom demagogijom u službi očuvanja kapitalističkoga društva.⁶ Istina, paralelno s liberalizacijom komunističkih poredaka od 1960-ih evoluirala je i komunistička interpretacija fašizma, koji se sada više ne tumači kao neminovni stadij razvoja kapitalističkoga društva, a dijelom mu se priznaje i autonomni karakter. Ipak, još uvijek se razmatrao kao reakcionarni pokret sitne buržoazije koji je pomogao očuvanju kapitalističkoga poretka.⁷

Od sličnog negiranja revolucionarnih elemenata fašističke ideologije i pokreta donedavno su patile i zapadne teorije, koje su sve do 1990-ih bile opterećene pristupom “teorija totalitarizma” koje su fašizam, u paketu s komunizmom, promatrale kao reakcionaran, totalitaran pokret u suprotnosti s liberalno-demokratskim zapadnim svijetom shvaćenim kao “carstvo slobode”. Pritom su korijeni fašizma detektirani u spomenutoj frustraciji srednjih klasa te otuđenju masa u procesu uznapredovale industrijalizacije na prijelazu XIX. u XX. st., kao i općem usponu totalitarističkog antimodernizma u europskome međuratnom dobu.⁸

Spomenuti nedostaci prevladani su tek nakon 1990. razvojem kulturalnog pristupa fašizmu, kojem su u fokusu istraživanja intencije samih fašističkih pokreta, tj. način na koji su fašisti razumijevali sami sebe. Iako se vodeći teoretičari kulturalnog pristupa, poput Rogera Griffina, Stanleya Painea, Georgea Mossea, Zeeva Sternhella i Emilia Gentilea, donekle razlikuju u tretiranju fenomena fašizma, svi se oni slažu u određenju genetičkog pojma fašizma kao modernog, revolucionarnog, masovnog političkog pokreta, ne ekskluzivno ograničenog na sitnu buržoaziju, koji se u osnovi zasniva na mitu palingeničke nacionalne revolucije koja pretpostavljenoj dekadenciji nacije prouzrokovanoj materijalističkim liberalnim društvom suprotstavlja viziju duhovnog nacionalnog preporoda u postliberalnoj organskoj nacionalnoj zajednici.⁹ Iako su se fašizmi bitno razlikovali u svojim konkretnim historijskim pojavnostima, zajedničko im je ono što Roger Griffin, najznačajniji predstavnik novog pristu-

⁵ Palingeneza lingvistički znači “ponovno rađanje, preporod, postajanje”. Vladimir ANIĆ, Ivo GOLDSTEIN, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1999., 947.

⁶ *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus*, 40.-45.

⁷ Bernt HAGTVET, Reinhard KÜHNEL “Contemporary Approaches to Fascism: A Survey of Paradigms”, *Who were the Fascist. Social Roots of European Fascism*, (ur. Stein Uglevik Larson, B. Hagtvvet, Jan Petter Myklebust), Bergen – Oslo – Tromsø 1980., 42.-44.; *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus*, 1.-14., 42.-67.; Stanley PAYNE, *A History of Fascism, 1914-1945*, Madison, Wisconsin 1996., 443.-446. Ovdje još valja dodati da komunistička interpretacija socijalnu bazu fašizma nalazi u pripadnicima sitne buržoazije uslijed njihove istodobne ugroženosti krupnim kapitalom i revolucionarnim radničkim pokretom.

⁸ B. HAGTVET, R. KÜHNEL, *n. dj.*, 26.-51.

⁹ *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus*, 9.-15.

pa fašizmu, naziva “fašističkim minimumom”: već spomenuti mit ponovnog rođenja (palingeneze) nacije, totalitarne jer stremi potpunoj podređenosti pojedinca zajednici, te vizija “novog fašističkog čovjeka”, duhovno očišćenog od individualizma, racionalizma i materijalizma, određena kultom mladosti oslobođene tradicionalnih obiteljsko-religijskih spona. Na dotični fašistički anti-konzervativni koncept nacionalne palingeneze nadovezuju se koncepti herojske nacionalne povijesti i vizije korporativnog društva, koji su se prije uzimali kao ključni dokazi reakcionarnosti fašizma. Naime, kao što pokazuje Griffin, evokacija nacionalne tradicije nije se koristila u smislu povratka istoj, nego u smislu “snaženja” masa za stvaranje nove korporativne organske zajednice koja bi zadržala tehnološki napredak kapitalističkoga društva istodobno ukidajući njegove društvene antagonizme, što joj daje i socijalnu dimenziju. Pritom su nasilje, rat, imperijalizam, antisemitizam, pa i kult vođe – prije naglašavani kao osnovne karakteristike fašizma – u biti njegove sporedne karakteristike, rabljene u konkretnim pojavama fašističkih pokreta samo ako su bile potrebne za postizanje osnovnog cilja nacionalne palingeneze.¹⁰ Međutim, tu se – za razliku od komunističke – otkriva i nepotpun karakter fašističke revolucije, koja je prije svega tendirala biti kulturalna i duhovna, usmjerena iskorjenjivanju liberalno-demokratskih vrijednosti racionalizma i utilitarizma, a ne toliko promjeni socijalnih odnosa kapitalističkoga društva za koje su fašisti mislili da ih je dovoljno podvrgnuti kontroli vlasti.¹¹ Naposljetku, i kod same revolucionarnosti postoji gradacija fašističkih pokreta, kod kojih se razlikuju fašistički pokreti u punom smislu te riječi, uspostavljeni kao autonomna politička snaga s masovnom političkom potporom, a koji su otvoreno težili zauzimanju vlasti, te protofašistički pokreti koji – iako zasnovani na pojmu palingenetičke nacionalne revolucije – nisu težili promjeni postojeće socijalne strukture, nego su viziju nacionalne revolucije vezivali uz potporu tradicionalnih društvenih elita, prije svega vojske i dvora, te je njihovo naglašavanje korporativne države bilo usmjereno prije protiv komunizma nego uklaňanju kapitalističkoga klasnog društva.¹² Naravno, u prvu bi skupinu pripadali samo fašistički pokreti u Italiji i Njemačkoj, dok bi u drugu spadali svi ostali, a mahom oni iz istočne i srednje Europe. Na kraju je važno naglasiti da je kulturalni pristup fašizmu – za razliku od prijašnjih teorija, poglavito komunističke, koje su fašizam tumačile isključivo iz strukturne perspektive – naglasak stavio na važnost intelektualnih izvora fašizma, poglavito socijalnog darvinizma i misli o europskoj dekadenciji, koje su postale dominantne u europskim intelektualnim krugovima krajem XIX. stoljeća. Percipirajući tadašnju naglu industrijalizaciju i urbanizaciju uzrokom društvene dekadencije, tj. atomizacije društva i otuđanja čovjeka uslijed ukidanja ljudske duhovnosti liberalnim univerzalizmom i materijalističkim racionalizmom, intelektualci su se na prijelazu stoljeća okre-

¹⁰ R. GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, London 1996., 1.-56.

¹¹ Zeev STERNHELL, “Fašizam”, u: Michael FREEDEN, *Političke ideologije: novi prikaz*, Zagreb 2001., 162.-163.; George L. MOSSE, *The Fascist Revolution; Toward a General Theory of Fascism*, New York 1999.

¹² S. PAYNE, *n. dj.*, 14.-20.

nuli zagovaranju organske ideje nacije kao načina društvene duhovne obnove, koja postaje osobito popularna kod srednjoškolaca i studenata. Iako je dotična intelektualna pobuna mladih bila zasnovana na uzdizanju organske ideje nacije i novog herojskog čovjeka, njezina veza s kasnijim razvojem fašizma krajnje je kompleksna jer su spomenuti u svom antiracionalizmu vidjeli prije svega sredstvo individualnog oslobođenja, dok su fašistički pokreti doveli do krajnjeg podređivanja pojedinca zajednici.¹³

Dotična veza mladih intelektualaca na prijelazu stoljeća i kasnijeg uspona fašizma bila je osobito problematična u jugoslavenskoj historiografiji, budući da se južnoslavenska inačica pobunjene mladeži, poznata pod imenom *Nacionalistička omladina*, u doba socijalističke Jugoslavije prikazivala kao progresivni element nacionalne i socijalne emancipacije Južnih Slavena.¹⁴ Naime, Nacionalistička omladina bila je predratna organizacija mladih studenata i srednjoškolaca s južnoslavenskih teritorija Austro-Ugarske, koja je zagovarala ideju integralne jugoslavenske nacije te revolucionarnog ujedinjenja Južnih Slavena uslijed razočaranja parlamentarnim djelovanjem Hrvatsko-srpske koalicije. Činjenica da se Orjuna stalno pozivala na ideološko naslijeđe Nacionalističke omladine¹⁵ te da su vođe Orjune, poput Nike Bartulovića, Berislava Andelinovića i Jure Vrcana, bili istaknuti pripadnici Omladine, ali i da su istoj pripadali i kasnije najpoznatiji hrvatski intelektualci XX. stoljeća poput Tina Ujevića i Ivana Meštrovića te poslije vođe komunističkoga pokreta u Hrvatskoj braća Cvijić, August Cesarec i Kamilo Hrvatin, stvarala je, pored prevladavajuće komunističke teorije o fašizmu, dodatan problem u interpretaciji Orjune do 1990-ih godina.

Tako već spomenuti članak srpskoga povjesničara Branislava Gligorijevića "Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)" iz 1963. godine¹⁶, inače pionirsko djelo o samom pokretu, potpuno izbjegava bilo kakvo ideološko povezivanje Omladine i Orjune, definirajući potonju kao teroristički instrument

¹³ Tu je osobito paradigmatičan slučaj Ernsta Jünger i Thomasa Manna, koji su od perjanica njemačkoga organskog nacionalizma dolaskom Hitlera na vlast postali njegovi ozlojeđeni protivnici. Isti je slučaj s nekim talijanskim nacionalističkim intelektualcima toga doba. Za Njemačku vidi već spomenutu knjigu G. L. MOSSE, *n. dj.*, 91.-115. Za talijanski slučaj vidi Emilio GENTILE, *The Struggle for Modernity. Nationalism, Futurism and Fascism*, Westport, Connecticut – London 2003., 41.-77.

¹⁴ "Orjuna", *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, sv. 4., Zagreb 1968., 677.

¹⁵ Niko BARTULOVIĆ, *Od revolucionarne omladine do Orjune*, Split 1925., 82.

¹⁶ Branislav GLIGORIJEVIĆ, "Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)", *Istorija XX veka: zbornik radova*, 5/1963., 315.-393. Na njega se nastavlja i idući Gligorijevićev članak koji tematizira odnose Orjune i radničkog pokreta. ISTI, "Profašistička organizacija Orjuna i revolucionarni radnički pokret Jugoslavije", *Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letih 1921-1924: referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 6. in 7. junija 1974*, (ur. Tone Ferenc), Ljubljana 1975., 122.-134. U doba socijalističke Jugoslavije o Orjuni su i u Sloveniji napisani neki manji članci lokalnog karaktera. Vidi npr. Branko ŠUŠTAR, "O razširjenosti Organizacije jugoslovenskih nacionalistov na Slovenskem do sredine leta 1924", *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 36/1988., br. 3, 242.-246.; Jelka MELIK, "Orjunaši na sodišču", *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 37/1989., br. 3, 247.-253.

jugoslavenske buržoazije za slamanje nacionalnih i socijalnih pokreta masa.¹⁷ Sam članak daje vrlo iscrpan historiografski opis Orjune, od njezine strukture i raspoređenosti, preko konkretnih političko-oružanih akcija do samog odnosa s drugim akterima tadašnjeg političkog sustava, osobito Demokratskom strankom i njezinim vođom Svetozarom Pribićevićem, te raznim drugim pro-unitarističkim organizacijama kao što su Narodna obrana, Jadranska straža, Udruženje četnika... Gligorijević također daje prikaz raznih koncepata Orjunine ideologije, poput ideje nacionalističke revolucije, unitarističke organske zajednice i korporativnog društva, ali se pritom ne upušta u interpretaciju navedenih, nego ih jednostavno etiketira pukom frazeologijom u svrhu manipulacije masa.¹⁸

Sličan pristup ima i drugi rad na temu Orjune, članak "Dalmatinsko orjunaštvo" splitskoga povjesničara Tončija Šitina, koji je izlazio kao podlistak u *Slobodnoj Dalmaciji* u travnju-svibnju 1991. godine. Šitin također daje prilično detaljan prikaz strukture i aktivnosti pokreta, osobito u Dalmaciji, donoseći i neke vrlo intrigantne činjenice (npr. napete okolnosti namjeravanog orjunaškog organiziranja marša na Beograd 1925. godine), te se pregledno osvrće i na djelovanje Nacionalističke omladine, kao i na poslijeratna omladinska ideološka lutanja sve do osnivanja Orjune 1921. godine. Iako Šitin oštroumno započinje neke važne aspekte Orjunine ideologije, poput nemogućnosti apsolutnog izjednačenja tadašnjeg integralnog jugoslavenstva i radikalnog velikosrpstva, članak polazi od tada još aktualnog pristupa fašizmu kao reakcionarnom pokretu te negira dijakronijsku vezu između Orjune i Nacionalističke omladine, koja se, štoviše, interpretira kao izvor demokratskoga jugoslavenstva.¹⁹

Promjenom političkoga poretka te krvavim raspadom Jugoslavije u prvoj polovici 1990-ih promijenio se i politički kontekst tumačenja ideje jugoslavenstva, osobito integralnog, koje se od tada često jednostrano izjednačava s velikosrpstvom. Na dotičnom je tragu i posljednje djelo napisano o Orjuni, knjiga splitskoga književnog teoretičara Ivana Boškovića *Orjuna: Ideologija i književnost*.²⁰ Iako je većim dijelom posvećeno književnim uracima istaknutih pripadnika Orjune (Nike Bartulovića, Đure Vilovića, Mirka Korolije...), djelo velikim uvodnim poglavljem s obiljem korištenih primarnih izvora tematizira ideologiju Orjune dajući prikaz njezine geneze iz ideologije Nacionalističke omladine, koja nije potpuno izjednačena s kasnijom ideologijom Orjune. No i

¹⁷ B. GLIGORIJEVIĆ, "Organizacija jugoslavenskih nacionalista (Orjuna)", 315.

¹⁸ Inače Gligorijevićev članak i danas služi kao referenca u međunarodnoj literaturi. Vidi npr. Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1995., 151.; Ivan AVAKUMOVIC, "Yugoslavia's Fascist Movements", Dimitrije DJORDJEVIC, "Fascism in Yugoslavia 1918-1941.", *Native Fascism in Successor States*, (ur. Peter F. Sugar), Santa Barbara, California 1971., 135.-143.

¹⁹ Tonči ŠITIN, "Dalmatinsko orjunaštvo", *Slobodna Dalmacija*, Split, 18. travnja-10. svibnja 1991.

²⁰ Ivan J. BOŠKOVIĆ, *Orjuna: ideologija i književnost*, Zagreb 2006.

Bošković pristupa fašizmu kao reakcionarnoj političkoj pojavi, dok kompleksnu Orjuninu ideologiju integralnog jugoslavenstva većinom promatra iz kuta velikosrpstva.²¹

Zaključno se može reći je potrebna kompleksnija analiza Orjunine fašističke ideologije iz kuta novog kulturalnog pristupa fašizmu te analiza Orjunina koncepta unitarnog jugoslavenstva.²²

2. Ideologija Orjune

Organizacija jugoslovenskih nacionalista, skraćeno Orjuna, osnovana je u kontekstu neposrednog poslijeratnog kaosa u srednjoj i istočnoj Europi potresanoj lokalnim komunističkim revolucijama te konsolidacijom novouspostavljenih država u regiji. U slučaju novoosnovane Kraljevine SHS dotično se stanje reflektiralo nesređenim međunarodnim položajem po pitanju granica sa susjednim državama, osobito s Italijom, te prilično kaotičnim stanjem u unutarnjem ustrojstvu države. Ono je bilo izazvano otvorenim izražavanjem nezadovoljstva političkih stranaka nesrpskih nacija, prije svega hrvatskih političkih stranaka predvođenih HSS-om, unitarističko-centralističkim državnim ustrojem karakteriziranim dominacijom srbijanskih političkih elita. Kriza je kulminirala izborima za Konstituantu 1920. godine, koja je dobrim rezultatima nacionalnih stranaka i KPJ razotkrila ne samo slabu potporu ideji unitarnog jugoslavenstva, nego i nelegitimnost vladajućeg kraljevskog režima.²³

²¹ Vidi i ISTI, "Splitski orjunaški list Pobjeda i Stjepan Radić", *Časopis za suvremenu povijest*, 39/2007., br. 1, 117.-132. Dobar politički prikaz odnosa Pribičevićeve Samostalne demokratske stranke (SDS) i Orjune daje Hrvoje Matković u radu posvećenom SDS-u. Vidi Hrvoje MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb 1972., 127.-139. Sumarni prikaz ideja Nacionalističke omladine i Orjune daje i Ljubomir ANTIĆ u članku "Nacionalna ideologija jugoslavenstva kod Hrvata u dvadesetom stoljeću", *Hrvatska politika u dvadesetom stoljeću*, (ur. Ljubomir Antić), Zagreb 2006., 35.-69., koji pojavu integralnog jugoslavenstva gleda kroz prizmu pokušaja očuvanja hrvatskoga nacionalnog identiteta od njemačke, talijanske te srpske ekspanzionističke politike u XX. stoljeću.

²² Ovdje vrijedi navesti i dva rada nastala na prostoru bivše Jugoslavije nakon 1990. godine. Prvi je članak Mladena Đorđevića koji daje iscrpan prikaz političke povijesti organizacije, od njezina nastanka preko ekspanzije do veze s političkim strankama, te osobito utjecaja pojedinih stranaka (Pribičevićeva DS-a, poslije SDS-a) na uspon i pad organizacije. Đorđević tematizira i glavne ideološke koncepte Orjune, poput radikalnog jugounitarističkog nacionalizma, ideju fašističkog korporativizma, antikonzervativizma..., ali ne svodi navedene koncepte pod središnji pojam palingenetičke nacionalne revolucije kao što detaljnije ne tematizira niti ideju jugoslavenskoga unitarizma. Mladen ĐORĐEVIĆ, "Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna): Istorijat – ideologija – uticaji", *Nova srpska politička misao*, 12/2005., br. 1-4, 187.-219. Drugi je diplomski rad Slovenca Roberta Čopa koji tematizira ideologiju Orjune u sklopu primarnog fokusa rada na djelovanju organizacije u Sloveniji. Slično kao Đorđević, i Čopov rad registrira navedene ideološke koncepte Orjune, ali također ne uvida palingenetičku revolucionarnost Orjunine ideologije. Robert ČOP, *ORJUNA – prototip politične organizacije*, Ljubljana 2006. (neobjavljeni diplomski rad Fakulteta za društvene vede Univerze u Ljubljani).

²³ I. BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*. Iako je KPJ 1920. godine jugounitarizam zagovarala jednako "tvrdno" kao i tada vladajuća Demokratska stranka, svoj izborni uspjeh ponajviše duguje dojmljivim izbornim rezultatima u Crnoj Gori i Makedoniji te na Kosovu, gdje je, zbog

U navedenom je kontekstu, a uz potporu Pribičevićeve frakcije unutar tada vladajuće Demokratske stranke (DS)²⁴, u ožujku 1921. godine u Splitu osnovana *Jugoslavenska napredna nacionalistička omladina* (JNNO). Već sljedeće godine nova omladinska organizacija mijenja ime u *Organizacija jugoslavenskih nacionalista – Orjuna*, prerastajući od pokreta koji je izvorno okupio pobornike jugoslavenskoga integralizma iz redova predratne Nacionalističke omladine u snažnu političku formaciju raširenu po cijeloj Jugoslaviji, osobito u ugroženim pograničnim regijama Dalmaciji, Sloveniji i Vojvodini. Organizacija je kao glavne programske ciljeve istaknula integralni jugoslavenski nacionalizam – “očuvanje državnog i narodnog jedinstva”, “nacionalizaciju našeg društva” te “pobijanje pojava, koje u sebi kriju bilo plemenski, verski ili klasni separatizam”.²⁵ Orjunaška ideologija integralnog jugoslovenstva bila je vrlo bliska ideologiji jugoslavenskoga unitarizma Svetozara Pribičevića, s kojom je dijelila ideju jedinstvene, unitarne jugoslavenske nacije – uz negiranje postojanja “plemenskih” nacionalnih identiteta – te apsolutiziranje pojma države kojoj se podređuju političke i socijalne slobode pojedinca i društva.²⁶ Ipak, ideologija Orjune razlikovala se od Pribičevićeve idejom integralnog jugoslavenskoga nacionalizma, čiji su temeljni pojmovi bili ideja palingenetičke uni-

nedostatka nacionalnih stranaka, predstavljala jedinu antirežimsku stranku koja je istaknula izborne liste. I. BANAC, n. dj., 270.-271.

²⁴ Demokratska stranka stvorena je 1919. godine fuzijom srbijanskih samostalnih radikala predvođenih Ljubom Davidovićem te prečanske Srpske samostalne stranke i drugih zagovornika jugounitarizma predvođenih Svetozarom Pribičevićem. Iako je stranka ideološki bila zasnovana na ideji jugoslavenske unitarne nacije i centralističkog državnog ustrojstva – pokušavajući biti protuteža kako “plemenskim” nacionalnim strankama tako i centralističkim, ali velikosrpskim radikalima – u njoj se otpočetak stvaraju dvije frakcije: Pribičevićeva, koja zauzima tvrdolinijaško unitarističko-centralističko stajalište, te Davidovičeva, koja teži političkom dogovoru s nacionalnim strankama, prije svega Radićevim HSS-om. Navedene suprotnosti dovele su 1924. godine do istupanja Pribičevića i njegovih pristaša iz DS-a i stvaranja Samostalne demokratske stranke (SDS). Vidi H. MATKOVIĆ, n. dj., 30.-85.

²⁵ N. BARTULOVIĆ, *Od revolucionarne omladine do Orjune*, 83. Također vidi “Program Jugoslavenske Napredno-Nacijonalne Omladine. Integralni nacijonalizam”, *Pobeda*, br. 10, 15. XI. 1921., 1. Pojam “integralni nacionalizam” prvi je krajem XIX. stoljeća skovao francuski desničarski mislilac Charles Maurras kao opreku liberalnom nacionalizmu. Dok se liberalni nacionalizam shvaća kao prosvjetiteljska ljubav prema domovini koja svojom pravnom državom omogućava ostvarenje individualne te društvene slobode, integralni nacionalizam postulira organsku ideju nacije koja se emanira u totalnoj državi shvaćenoj krajnjom svrhom života. Vidi Michael SUTTON, *Nationalism, Positivism and Catholicism: The Politics of Charles Maurras and French Catholics 1890-1914*, Cambridge 1982.

²⁶ Jugounitaristička ideologija Svetozara Pribičevića prošla je kroz 3 faze tijekom njegova političkog djelovanja, pri čemu je konstantan bio temeljni koncept jugounitarizma. On se zasnivao na ideji jedinstvene jugoslavenske nacije uz potpunu negaciju srpske i hrvatske nacionalne posebnosti (povijesne, kulturne itd.). Do raspada Austro-Ugarske Pribičević veže pojam jugounitarizma uz ozbiljenje modernoga građanskog društva i države, po uzoru na Francusku, da bi od stvaranja Kraljevine SHS sve do odlaska u oporbu i koalicije s HSS-om pojam jugounitarizma vezao uz glorifikaciju ideje države koja stoji iznad liberalno-demokratskih građanskih sloboda. U posljednjoj fazi svoga političkog djelovanja unutar Seljačko-demokratske koalicije (SDK) Pribičević se vraća na predratnu ideju, koja se postupno transformira prema konačnom odbacivanju unitarizma i priznavanju postojanja posebne srpske i hrvatske nacije. Vidi H. MATKOVIĆ, n. dj., 85.-90.; I. BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 136.-152.

tarističke revolucije i korporativističke organske zajednice. Iako se Orjuna, ne samo ideološki nego i organizacijski, ugledala na talijanski fašistički pokret²⁷, nije imala čvrstu strukturu budući da je njome upravljao Direktorij sastavljen od 7 članova, ispod kojeg su bili oblasni i mjesni odbori.²⁸ Uz Orjuninu ovisnost o DS-u i Svetozaru Pribičeviću, navedena struktura razlog je zašto se u Orjuni nikada nije uspostavio princip vođe, važan za uspješno funkcioniranje fašističkih organizacija. Ipak, uz materijalnu i političku potporu DS-a – u vrijeme dok je Svetozar Pribičević bio njezin najistaknutiji pojedinac, a stranka bila dio vladajuće koalicije srpskih radikala i demokrata – Orjuna je na vrhuncu svoga djelovanja 1922.–1925. godine predstavljala najznačajniju organizaciju za nasilno suzbijanje protivnika jugoslavenskoga unitarizma: nacionalnih manjina te nacionalnih stranaka, osobito HSS-a, ali povremeno u Vojvodini i srpskih radikala²⁹, iako u mnogo manjoj mjeri, te naposljetku i same KPJ, čija je boljševička ideologija bila neprihvatljiva desničarskom unitarizmu unatoč tadašnjem komunističkom zagovaranju unitarističkog jugoslovenstva.³⁰ Konačno, prijelazom Svetozara Pribičevića u oporbu 1925. godine Orjuna gubi svoju infrastrukturnu bazu te slijedi proces njezina rapidnog opadanja s paralelnim ideološkim gašenjem, da bi naposljetku bila raspuštena, kao i ostale političke organizacije, proglašenjem diktature kralja Aleksandra 1929. godine.³¹ S obzirom na spomenute faze razvoja Orjune može se pratiti i razvoj njezine ideologije: ideje unitarnog jugoslovenstva i s njom povezane ideje dekadencije i kulturne revolucije, koje su bile osobito naglašene u ranoj fazi djelovanja Orjune 1921.–1922., te mit organizacije i korporativne države, dominantan u razdoblju vrhunca moći 1922.–1925.; naposljetku, gubitak ideološke matrice u razdoblju odlaska Pribičevića u oporbu i krize režima 1926.–1929.

²⁷ Orjunaši su tu sličnost pokušavali negirati, ali ona je bila očita, što je u jednom svom članku naglasio i tadašnji sekretar Ministarstva vanjskih poslova Italije Zadrarin Oscar Randi. Vidi M. ĐORĐEVIĆ, *n. dj.*, 210.-211. Navedena sličnost dvaju pokreta – osim ideološke – najočitija je bila u organizaciji Orjuninih akcionih četa i talijanskih fašističkih *squadri*, ali i drugih orjunskih sekcija, poput radničke, ženske, sekcije studenata itd., osnovanih po uzoru na identične talijanskih fašista. Usporedi M. ĐORĐEVIĆ, *n. dj.*, 214.-217. te E. GENTILE, *The Sacralization of Politics in Fascist Italy*, Cambridge, Massachusetts 1996.

²⁸ *Statut i program Organizacije jugoslavenskih nacionalista*, Split 1922.

²⁹ Može se pretpostaviti da je Svetozar Pribičević koristio Orjunu i u svrhu pragmatičke politike, tj. “političke kombinatorike”, osobito u pokušaju sprečavanja sporazuma Davidovićeve struje u stranci, ali i radikala, s HSS-om. O političkim namudrivanjima na liniji Pribičević – Davidović – radikali vidi H. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 45.-77.

³⁰ U razdoblju 1919.–1924. jugoslavenski komunisti zagovaraju unitaristički koncept jugoslavenske nacije kao katalizator prema socijalnoj revoluciji, u skladu s tadašnjom Kominterninom revolucionarnom linijom. Promjena linije Kominterne početkom 1922. godine, koja je istaknula rješenje nacionalnog pitanja kao preduvjet socijalističke revolucije, navodi KPJ na postupni zaovert od unitarizma prema priznavanju nacionalnih identiteta južnoslovenskih nacija u razdoblju 1923.–25. Za objašnjenje stavova KPJ prema nacionalnom pitanju vidi Gordana VLAJČIĆ, *Jugoslavenska revolucija i nacionalno pitanje (1919-1927)*, Zagreb 1987.

³¹ B. GLIGORIJEVIĆ, “Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)”.

2.1. Ideja unitarnog jugosla­venstva i palingenetičke revolucije

Kako je orjunaška ideja unitarnog jugosla­venstva i nacionalističke revolucije svoj korijen vukla iz ideja Nacionalističke omladine, potrebno je ukratko se osvrnuti na njih. Neće se ulaziti u dublju tematizaciju dotičnih ideja, budući da analiza vrlo heterogene ideologije Omladine te njezine slojevite veze s kasnijom ideologijom Orjune prelazi opseg ovoga rada, tako da će biti naznačene samo osnovne točke poveznice s konceptima orjunaškog unitarnog jugosla­venstva i nacionalističke revolucije.³²

Nacionalistička omladina izrasla je iz Hrvatsko-srpske napredne omladine, grupe hrvatskih i srpskih studenata iz južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske, koja je slijedila politiku “Narodnog jedinstva” Hrvatsko-srpske koalicije (HSK) zagovarajući evolutivni nastanak jedinstvene jugosla­venske nacije kao sredstva oslobađanja Hrvata iz podređenog položaja u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Razočarano prorežimskom politikom HSK-a, radikalno krilo Omladine u ozračju srpskih pobjeda u balkanskim ratovima odvaja se i osniva 1912. godine *Jugoslavensku nacionalističku omladinu*. Po uzoru na tadašnje antiliber­alne pokrete mladih intelektualaca u Europi, Nacionalistička omladina odbacuje parlamentarnu političku borbu HSK-a te njegovu evolutivnu ideju jugosla­venstva, zagovarajući ideju unitarnog, integralnog jugosla­venstva kao način hrvatske političke emancipacije. Dotična ideja temeljila se na kultu herojske jugosla­venske rase koja bi trebala biti ostvarena kroz duhovnu revoluciju masa korištenjem nasilnih revolucionarnih metoda.³³

Ideju unitarnog jugosla­venstva i kult herojstva Omladina je preuzela iz ideje srpskoga antropologa Jovana Cvijića o “rasnom dinarstvu”, gdje je Cvijić većinski srpskom stanovništvu dinarskoga planinskog areala pripisao osobine južnoslavenskog *Übermenscha*: ljepotu, junaštvo, demokratski duh i krajnju odanost slobodarskim nacionalnim idealima, simbolički izraženima kroz Kosovo­ski mit i srpsku narodnu predaju. Nasuprot Dinarcima, Cvijić panonskom ravničarskom stanovništvu središnje i istočne Hrvatske pripisuje anacionalni i antidemokratski mentalitet, nastao uslijed stoljeća življenja pod stranom feudalnom vlašću.³⁴ Uz Cvijića, važan utjecaj na Omladinu imala je i reinterpretacija povijesti južnoslavenskih naroda Milana Marjanovića, koji je cijelu povijest dotičnih prikazao u svjetlu njihova stremljenja ujedinjenju, a jugo-

³² Svakako najbolji opis ideologije Nacionalističke omladine daje članak Mirjane GROSS, “Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I. svjetskog rata”, *Historijski zbornik*, 21-22/1968.-69., 75.-143. Uz iscrpan prikaz političkih aktivnosti raznih struja omladine Gross daje i sumarni pregled utjecaja tadašnje antiliber­alne intelektualne misle na njezinu ideologiju, poput futurizma, nacionalnog sindikalizma Georgesa Sorela, integralnog nacionalizma Mauricea Barresa te ruskih anarhista i slavenofila.

³³ Isto; Vice ZANINOVIĆ, “Mlada Hrvatska uoči I. svjetskog rata”, *Historijski zbornik*, 11-12/1958.-1959., 65.-104.

³⁴ Jovan CVJIJĆ, *Jedinstvo i psihički tipovi južnih Slovena*, Beograd 1999. (reprint izdanja iz 1914.). Za dobar pregled osnovnih teza Cvijiće­va rada vidi Karl KASER, “Planinski ljudi, ravničarski ljudi. Prostor i etnografska reprezentacija”, *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, (ur. Tihomir Cipek, Josip Vrandečić), Zagreb 2006., 229.-245.

slavensku naciju kao *de facto* već stvorenu, pri čemu je i tadašnju Karadžićevu velikosrpsku i Starčevićevu velikohrvatsku ideju prikazao kao dokaz njihove svijesti o jedinstvenosti stanovništva, nastale u nepovoljnim povijesnim okolnostima.³⁵ Pritom je Marjanović, slijedeći Cvijićevu teoriju, modernu hrvatsku nacionalnu misao označio feudalno-konzervativnom, dok je srpsku označio modernom, vitalističkom i demokratskom, čime je hrvatska komponenta jugoslavenstva ispala inferiornija od srpske.³⁶

Stoga je Omladina zagovarala antiracionalističku kulturalnu revoluciju čišćenjem hrvatskoga nacionalnog mentaliteta od dekadencije nastale njemačkim, mađarskim i talijanskim utjecajima putem ucjepljenja srpskoga slobodarskog nacionalnog mentaliteta.³⁷ To se izrazilo u kultu Vidovdanske etike, najslikovitije prikazane Meštrovićevim skulpturama kosovskog ciklusa, koje su simbolizirale mitsku srpsku narodnu energiju.³⁸ Glorifikacija srpstva išla je toliko daleko da su pojedini pripadnici Omladine pod estetskim utjecajem futurizma, kao Vladimir Čerina, pozivali na fizičku eksterminaciju pola stanovnika Zagreba, navodno potpalih pod dekadenciju, te implementaciju "duše i mozga onog grada heroja, što se zove Beograd".³⁹ No drugi istaknuti pojedinci u Omladini, poput Tina Ujevića i Milostisava Bartulice, pokušavali su balansirati hrvatski sa srpskim nacionalnim mentalitetom pri njihovu stapanju u unitarni jugoslavenski.⁴⁰ Pritom je problem bio u tome što je Omladina herojsku hrvatsku tradiciju nalazila isključivo u Dalmaciji, dok se ostatak Hrvatske i nadalje percipirao kao degeneriran austrijsko-mađarskim feudalnim utjecajima.⁴¹ Činjenica da je nedemokratska stvarnost novouspostavljene Kraljevine SHS dovela do rasapa Omladine usmjerivši neke od članova, poput Ujevića, političkoj pasivizaciji i umjetničkom individualizmu, druge komunizmu (August Cesarec, braća Cvijić), a treće fašizmu (Orjuna: Niko Bartulović, Ljubo Leontić, Berislav Anđelinović), govori u prilog heterogenosti omladinskih idejnih strujanja. Naposljetku, činjenica i da su neki istaknuti pripadnici Omladine, poput Tina Ujevića, vidjeli antiracionalističku kulturnu revoluciju po uzoru na svoje europske intelektualne suvremenike kao sredstvo individualne emancipacije⁴², a ne potpunog podređivanja pojedinca organskom to-

³⁵ Milan MARJANOVIĆ, *Narod koji nastaje. Zašto nastaje i kako se formira jedinstveni srpsko-hrvatski narod*, Rijeka 1913.

³⁶ I. BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 80.

³⁷ Program Kluba "Narodno ujedinjenje" u: Oskar TARTAGLIA, *Veleizdajnik; Moje uspomene iz borbe protiv crno-žutog orla; u dva dijela*, Zagreb – Split 1928., 63.-64.

³⁸ I. BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 80., 165.-166.

³⁹ Vladimir ČERINA, "U gradu Cinika", *Vihor, list za nacionalističku kulturu*, Zagreb, 1/1914., br. 1, 1. 3. 1914., u: *Gordogan, kulturni magazin*, III/2005., br. 7-9, 83.

⁴⁰ Dušan PUVACIĆ, "Tin Ujević and the Yugoslav idea", *The Literature of Nationalism: Essays on East European Identity*, (ur. Robert B. Pynset) Houndmills, Basingstoke, Hampshire – London 1996., 156.-173. Vidi također Srećko LIPOVČAN, *Mladi Ujević : politički angažman i rana proza : (1909.-1919.)*, Split 2002.

⁴¹ I. J. BOŠKOVIĆ, *Orjuna: ideologija i književnost*, 37.-50.

⁴² D. PUVACIĆ, *n. dj.* Također vidjeti: "Orjuna", *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, sv. 4., 677.

talitetu zajednice, ne dopušta u potpunosti i nedvosmisleno izjednačiti ideje Omladine s kasnijim fašističkim jugoslavenstvom Orjune.⁴³

Iako je Orjuna od Omladine preuzela ideju unitarnog jugoslavenstva i antiliberalne nacionalističke revolucije, ona ju je radikalizirala prema stvaranju totalitarne zajednice fašističkoga tipa. Međutim, i Omladina i Orjuna – za razliku od većine fašističkih pokreta u Europi koji su bili usmjereni na revolucionarno iskorjenjivanje navodne materijalističke, liberalne dekadencije kod već formirane nacije – bile su primarno fokusirane na formiranje “naroda koji nastaje”, tj. unitarne jugoslavenske nacije koja tek treba nastati spajanjem Srba, Hrvata i Slovenaca. Orjunaši su na samom početku svoje djelatnosti istaknuli kako primarni pojam dekadencije nije smješten u liberalističkom racionalizmu vladajućih klasa, nego u njihovoj moralnoj iskvarenosti koja “... hoće da se očuva plemenska podela ili barem razlika, u imenu države i u stvari, koje su oni izmislili”⁴⁴, tj. u elitama koje ne pristaju na unitarističku nacionalnu ideju, nego su “napravile naciju s tri nacijska imena, i nacionalnu kulturu sa dva alfabeta.”⁴⁵ Stoga je temeljni cilj Orjune kulturna, duhovna revolucija u smislu stvaranja jedinstvene jugoslavenske nacije kao preduvjeta nacionalne emancipacije, kako je naglašeno i u njezinu programu. Dotično pronalaženje “svih tajnih glasova naše krvi” i “kulturne srodnosti svih rasnih obeležja jugoslovenskog naroda” počiva po Orjuni u mladosti, koja bi trebala utjeloviti “vojničke i idejne borce” koji bi se razvili u “rasni jugoslovenski tip... u službi funkcije nacionalnog organizma, koja bi trebala biti krajnja životna svrha svakog pojedinca.”⁴⁶ Kako bi legitimirala svoje zahtjeve za palingenetičkom revolucijom, Orjuna je, kao i Omladina, morala dokazati da jedinstvena nacija već postoji. Stoga su orjunaši dodatno zaoštrili Marjanovićevo tumačenje povijesti južnoslavenskih naroda u navodni “unitaristički milenium”, prema kojem su već ranosrednjovjekovni slovenski, srpski i hrvatski narodni vladari stremili južnoslavenskom ujedinjenju, što je po njima bila činjenica koju ne prepoznaju samo degenerirane vladajuće klase u Kraljevini SHS.⁴⁷ Budući da je ranosrednjovjekovni nastanak unitarne nacije po orjunašima bio zasnovan na srpsko-hrvatsko-slovenskoj sinergiji, tako je i aktualni unitarizam trebao

⁴³ Dobro polazište za kompleksniju ideološku analizu odnosa Nacionalistička omladina – Orjuna predstavlja već spomenuti članak Mirjane Gross. Također vidi i prije spomenutu knjigu talijanskog povjesničara E. Gentilea *The Struggle for Modernity. Nationalism, Futurism and Fascism*. U njoj Gentile analizira slojevitu ideološku vezu raznih struja talijanskih antiliberalnih pokreta mladih s početka XX. stoljeća (futurizma, sindikalizma, grupe oko časopisa *La Voce* itd.) i talijanskog fašizma, gdje pokazuje kako je ideologija antiliberalnoga nacionalizma spomenutih pokreta, koja je snažno utjecala na kasnije formiranje ideologije talijanskog fašizma, kao krajnji cilj imala emancipaciju pojedinca, a ne njegovo krajnje podređivanje organskoj zajednici kao u slučaju fašizma. Talijanski slučaj osobito je zanimljiv jer je futurizam imao snažan utjecaj na istaknute pripadnike Omladine, poput Vladimira Čerine.

⁴⁴ “Naš put”, *Pobeda*, Split, br. 1, 28. juna (“Na Vidovdan”) 1921., 1.

⁴⁵ P. G., “Problem omladine”, *Pobeda*, br. 16, 1. decembra 1921., 3.

⁴⁶ “Program Jugoslovenske napredno-nacionalne omladine; integralni nacionalizam”, *Pobeda*, br. 10, 15. oktobra 1921., 1.

⁴⁷ Franjo MALIN, *Jugoslavenstvo kroz historiju; fragmenti*, Split 1925.

biti načelno ostvaren – ili prije obnovljen – kroz sinergiju “kulturnih, materijalnih i psihičkih vrednota Srba, Hrvata i Slovenaca. I to ne, na primjer: srpsko junaštvo i karakternost + hrvatska kulturnost i blagost + slovenačka radinost i otpornost = Jugoslovenstvo, nego: srpsko-hrvatsko-slovenačko junaštvo, karakternost, kulturnost, blagost, radišnost i otpornost = Jugoslovenstvo”.⁴⁸ Kako je nova unitarna nacija trebala biti zasnovana na novom herojskom čovjeku koji izvire iz herojske povijesti, orjunaši su, pored kulta Vidovdana i Kajmakčalana, pokušavali stvoriti i kult Zrinskih i Frankopana, te i Eugena Kvaternika, interpretirajući njihove povijesne akcije kao izraz hrvatske rasne snage u borbi protiv tuđina te naglašavajući kako Srbi moraju uvažavati dotični hrvatski doprinos južnoslavenskom ujedinjenju.⁴⁹ Istodobno se naglašavalo i kako Srbi moraju respektirati hrvatske idejne doprinose ideji jugoslovenstva. Kako je naglasio jedan od vođa Orjune, Niko Bartulović: “... a ako je istina da su Karađorđe, Mihajlo, Kralj Petar veliki narodni vođe, koji su izrađivali naš jugoslovenski Pijemont, a oko njega ovu našu Jugoslaviju, jednako je istina da nije bilo idealnijih i uspješnijih ideologa i proroka jugoslovenske misli nego što bijahu uz Štrosmajera Hrvati Rački, Nodilo, Botić.”⁵⁰ Ipak, taj pokušaj ekvilibriranja hrvatskoga i srpskoga mentaliteta u dosljednom provođenju unitarizma ostao je ograničen na manjinu istaknutih članova Orjune, budući da je pod utjecajem prije razvijene teorije o supremaciji srpskoga nacionalnog karaktera prevagnula vizija formiranja jedinstvene jugoslavenske nacije implementacijom dotičnog. U raspravi o hrvatskome i srpskome mentalitetu, koja je uslijedila ubrzo nakon osnivanja Orjune, usvojeno je Cvijić-Marjanovićevo viđenje herojsko-demokratske povijesne geneze srpskoga nacionalnog identiteta, okrunjene balkanskima i Prvim svjetskim ratom, te napokon od Srbije provedenim ujedinjenjem Južnih Slavena 1918 godine.⁵¹ Nasuprot tome formiranje hrvatskoga nacionalnog identiteta putem naglaska na državnopravnoj tradiciji viđeno je dekadentnim, budući da se hrvatska državnopravna tradicija interpretirala kao ostatak “germanskog feudalizma”, što je dovelo do otuđenja hrvatskoga seljaštva od ideje slobodarstva i “narodnog jedinstva” uslijed utjecaja hrvatskih germaniziranih političkih elita.⁵² Na toj se liniji napadala i politika Stjepana Radića i HSS-a, koja je inzistirala na hrvatskoj nacionalnoj samobitnosti. Bez mnogo dubokog razlaganja Radićeva je politička misao – nastala spajanjem hrvatske nacionalne državnopravne tradicije i socijalne misli agrarizma, s protuunitarističkim naglaskom na hrvatskoj državnoj sa-

⁴⁸ Ivo J. LAHMAN, “Kompatibilno i inkompatibilno”, *Pobeda*, br. 2, 16. jula 1921., 3. Valja napomenuti da su orjunaši kao predložak jedinstvenog jugoslavenskog jezika preuzeli prijeratnu formulu o ekavskom izgovoru i latiničnom pismu srpskoga pisca Jovana Skerlića. Više o Skerlićevoj zamisli vidi I. BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 171.-173.

⁴⁹ “30. Aprila 1671: Dan našeg drevnog nacionlizma”, *Pobeda*, br. 38, 30. aprila 1922.; “Eugen Kvaternik”, *Pobeda*, br. 11, 22. oktobra 1922., 1.

⁵⁰ N. BARTULOVIĆ, “Sinteza jugoslovenska”, *Pobeda*, br. 20, 1. januara 1922., 1.

⁵¹ Mirko LEŽAIĆ, “Separatizam i unitarizam: srpska nacionalna svest”, *Pobeda*, br. 14, 12. novembra 1921., 2.

⁵² ISTI, “Separatizam i unitarizam: hrvatska misao”, *Pobeda*, br. 8, 1. oktobra 1921., 2.

mobitnosti – ocijenjena “kao tuđinska pojava”, separatističko naslijeđe feudalne Austrije koje je modeliralo hrvatske seljake kao “bezbojne, bezdušne ljude bez viših nacionalnih pretenzija”.⁵³ Za razliku hrvatske nacionalne misli, srpski nacionalizam, čak i kada je antiunitaristički, smatrao se konstruktivnim, jer za razliku od hrvatskog separatnog ima ekspanzionističko obilježje, tj. program okupljanja svih Srba u jednoj državi koji na kraju ostvaruje ujedinjenje Južnih Slavena.⁵⁴ Naravno, to ne znači da orjunaši nisu bili kritični prema radikalima – s “radikalnim separatizmom” imali su žestoke okršaje u Vojvodini i manje u Srbiji⁵⁵, te su orjunaši povremeno naglašavali kako jugoslavenski unitarizam “smera stvaranju novog jugoslovenskog tipa” suprotnog velikosrpskoj radikalnoj viziji Kraljevine SHS⁵⁶. No specifični, prije opisani, koncept dekadencije u ideologiji Orjune označavao je kao neprijatelja prvenstveno nacionalne pokrete nesrpskih nacija, pri čemu se najopasnijim protivnikom ispostavlja HSS i njegov karizmatički vođa Stjepan Radić. Zato se prigovori radikalima ne svode na protuđržavnu djelatnost, nego samo na to da svojim plemenskim anakronizmom ne dopuštaju uspon snažne, unitarističke Jugoslavije, ostavljajući je tako geopolitički slabu i izloženu zahtjevima velikih sila, poput Italije.⁵⁷ Osim nesrpskih nacionalnih stranaka, orjunaši su svojim neprijateljima percipirali i jugoslavenske komuniste zbog njihove internacionalističke i materijalističke boljševičke ideologije, karakterizirajući ih kao “delikvente i patološke tipove suprotstavljene slavenskom nacionalnom mentalitetu”⁵⁸ unatoč činjenici da je Komunistička partija tada podržavala unitarističku nacionalnu ideju.

Modernost svoje palingenetičke revolucije orjunaši su voljeli isticati nasuprot liberalnom nacionalizmu, čak i liberalnoj unitarističkoj misli.⁵⁹ Orjunaška revolucionarnost očitovala se u prevladavanju dekadencije liberalnoga klasnog društva, izraženog u međusobnoj otuđenosti inteligencije i naroda, putem stvaranja njihove duhovne povezanosti, gdje “inteligencija prima od

⁵³ I. J. LAHMAN, “O pokretu Stj. Radića kao tuđinskoj pojavi”, *Pobeda*, br. 25, 5. februara 1922., 1.-2. Za sav kolorit epiteta kojim su orjunaši označavali Stjepana Radića i HSS te Zagreb kao personifikaciju “germanskog otuđenja” vidi I. J. BOŠKOVIĆ, “Splitski orjunaški list *Pobeda* i Stjepan Radić”, 125.-130.

⁵⁴ M. L., “Dve koncepcije Jugoslovenstva”, *Pobeda*, br. 1, 28. juna 1921., 2.

⁵⁵ B. GLIGORIJEVIĆ, “Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)”.

⁵⁶ Ljubo LEONTIĆ, “Jugoslaveni – Južni Sloveni – Jugosloveni”, *Pobeda*, br. 38, 27. maja 1925., 1.

⁵⁷ Dobroslav JEVĐEVIĆ, “Srpska stranka”, *Vidovdan, organ nacionalista*, Novi Sad, 28. oktobra 1922., 1. Orjunaši su dijelili Pribičevićev pogled na srpske radikale koji je, uz povremene kritike, vrednovao radikalni “plemenski nacionalizam” integracijskim, budući da je svojim centralizmom vodio jakoj državi koja je, po Pribičeviću, automatski vodila do snaženja nacionalnoga unitarizma. Vidi I. BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 136.-152. Pribičevićev odnos prema radikalnom velikosrpsstvu promijenio se tek odlaskom u oporbu 1925. godine.

⁵⁸ I. P., “Bronsteinove slugе kod nas”, *Pobeda*, br. 5, 6. septembra 1921., 3.; Edo BULAT, “Politička situacija u zemlji i na strani”, *Pobeda*, br. 24, 29. januara 1922., 1.; D. JEVĐEVIĆ, “Komunisti i Orjuna”, u: ISTI, *Izabrani članci*, Novi Sad 1925., 29.-32.

⁵⁹ Nju je zagovarala skupina liberalnih unitarističkih intelektualaca okupljena oko časopisa *Nova Evropa*. Vidi Lj. ANTIĆ, “Nacionalna ideologija jugoslovenstva kod Hrvata u dvadesetom stoljeću”, 57.-59.

naroda sirovinu jedinstva, devičansku snagu njegovu, da mu je onda pruži, izdelanu u oružje za život i borbu”.⁶⁰ Prema Bartuloviću, nacionalistička inteligencija kroz neposrednu vezu s narodom ostvaruje novu, pravu demokraciju shvaćenu kao amalgam nacionalnog i socijalnog, koja je predstavljala potpunu suprotnost elitističkom liberalizmu.⁶¹ Iako ovo mišljenje izravno odgovara fašističkom pojmu istinske demokracije kao odbacivanju parlamentarizma i neposrednoj povezanosti između elite, tj. vođe, i naroda, Orjuna se nije usudila na jednoglasno usvajanje takvih gledišta. U svom programu iz 1921. godine, iako se poziva na jaku državu i nacionalnu zajednicu, ne odbacuje parlamentarizam otvoreno niti izražava otvoreno neprijateljstvo prema fenomenu političkih stranaka.⁶² Tako pozdravlja centralistički Vidovdanski ustav i vidi ga kao revolucionarni čin koji vodi stvaranju unitarne nacije, budući da je Ustav ukinuo političku autonomiju njezinih sastavnica, uz ipak važnu iznimku neusvajanja jedinstvenog jugoslavenskog imena za državu. Stoga orjunaši nakon proglašenja Ustava kao zadaću uzimaju “... ucijepiti narodno jedinstvo izraženo u Vidovdanskom ustavu ... Ali ne više revolucijom na ulicama i barikadama nego revolucijom u ljudskim glavama”⁶³, iz čega se vidi koliko su djelovanje i ideologija Orjune bili povezani s Pribičevićevom unitarističkom ideologijom. Naime, kako se i Pribičevićeva ideja unitarizma pozivala na centralistički projekt države-nacije proistekao iz Francuske revolucije⁶⁴, i Orjuna je u prvim godinama djelovanja viziju unitarističke palingenetičke revolucije legitimirala pozivanjem na istu, isključujući bilo kakvu potrebu socijalne revolucije u sklopu integralnog nacionalizma⁶⁵, što odstupa od antiprosvjetiteljske ideološke potke fašizma. Dotična nepotpuna fašistička profiliranost orjunaša vidi se i u tome što u prvim godinama svoga djelovanja nisu pozivali na oružanu revoluciju za poduzimanje duhovne, niti su isticali svoju organizaciju kao nositelja dotične akcije, nego su egzekutivnu rolu davali osobi kralja i vojsci, po orjunašima jednim integrativnim, nacionalno svjesnim državnim elementima koji mogu parirati dezintegrativnom djelovanju dekadentnih političkih elita.⁶⁶ Samostalnu političku akciju te paralelno s njom razvijanje “mita o organizaciji” kao nositelja nacionalne revolucije i avangarde novog nacionalističkog društva Orjuna će razviti tek u fazi vrhunca svoga djelovanja 1922.–1925., kada postaje masovna politička organizacija s procijenjenim članstvom od oko

⁶⁰ N. BARTULOVIĆ, “Demokracija Jugoslovenstva”, *Pobeda*, br. 16, 1. decembra 1921., 2.

⁶¹ *Isto*.

⁶² “Program Jugoslovenske napredno-nacionalne omladine; integralni nacionalizam”, *Pobeda*, br. 10, 15. oktobra 1921., 1.

⁶³ Dr. V. KRSTULOVIĆ, “Nacionalistička revolucija je nužna”, *Pobeda*, br. 49, 30. jula 1922., 1.

⁶⁴ Vidi ovdje bilj. 26.

⁶⁵ E. BULAT, “Politička situacija u zemlji i na strani”, *Pobeda*, br. 24, 29. januara 1922., 1., *Pobeda*, br. 25, 5. februara 1922., 2.; dr. V. KRSTULOVIĆ, “Križa jugoslovenstva je križa jugoslovenske kulture, III.”, *Pobeda*, br. 45, 28. juna 1922. (Na Vidovdan), 3.

⁶⁶ Pukovnik Nikola PREMOVIĆ, “Strah od srpske hegemonije”, *Pobeda*, br. 13, 5. novembra 1921., 1.; D. JEVĐEVIĆ, “Mi prema Monarhiji” u: ISTI, *Izabrani članci*, 24.-28.

sto tisuća ljudi te snažnim borbenim jedinicama-akcionim četama koje djeluju po cijeloj državi.⁶⁷

2.2. Mit organizacije i korporativna država

Prijelomnica u razvitku Orjune istaknuta je već na oblasnom kongresu u Splitu u studenome 1922., kada je registrirano njezino omasovljenje i raširenost po cijeloj Jugoslaviji te u skladu s tim najavljena aktivnija akcijska uloga.⁶⁸ U tom razdoblju Orjuna sklapa tijesnu suradnju s Udruženjem četnika i Narodnom obranom, organizacijama srbijanskih veterana iz I. svjetskog rata, te Jadranskom stražom, građanskom unitarističkom udrugom za očuvanje i razvoj pomorskih djelatnosti s masovnim članstvom.⁶⁹ Istodobno Orjunine akcione čete, omasovljene, uniformirane i ustrojene po vojničkom principu te naoružane od strane vojske i žandarmerije po političkoj direktivi Svetozara Pribićevića, guše brojne radničke štrajkove – koje je većinom organizirala KPJ, poput štrajka rudara u Trbovlju 1924. godine, štrajka radnika u tvornici vagona u Slavonskome Brodu 1923. godine, generalnog štrajka pomoraca iste godine – te masovno rastjeruju skupove oporbenih stranaka, ponajviše HSS-a, ali i radikala u Vojvodini, pa čak i samostalno poduzimaju neke oružane akcije koje je vlast prisiljena gušiti.⁷⁰ Dolazak fašizma u Italiji na vlast 1922. godine daje Orjuni impuls za potpuno odbacivanje liberalne demokracije i razvijanje koncepta transformacije društva u unitarističku “narodnu zajednicu”⁷¹, čije su smjernice prvi put razrađene na I. općem kongresu u Splitu u prosincu 1923. godine. Polazeći kao i prije od koncepta društvene dekadencije uzrokovane korupcionaštvom i “plemiskim sektašenjem” političkih stranaka, Orjuna se sada ne poziva samo na općenito načelo jugoslavenske kulturalne revolucije, nego ističe i konkretne zahtjeve za poboljšanje položaja radništva putem nacionalizacije ekonomije, prožimanja obrazovnoga sustava integralnim nacionalizmom, novom agrarnom reformom u korist seljaštva te poboljšanjem materijalnoga položaja ratnih veterana i njihovih obitelji, kao i državnih službenika.⁷² Iako se ovim konkretnim zahtjevima u svrhu nacionalizacije društva Orjuna približava talijanskom fašizmu⁷³, još uvijek nema otvorenog zahtjeva

⁶⁷ B. GLIGORIJEVIĆ, “Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)”, 364.-371.

⁶⁸ “Prvi kongres Orjune u Splitu”, *Pobeda*, br. 63, 12. novembra 1922., 1.-2.

⁶⁹ O ulozi Jadranske straže vidi Norka MACHIDEO-MLADINIĆ, *Jadranska straža: 1922-1941*, Zagreb 2005.

⁷⁰ B. GLIGORIJEVIĆ, “Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)”, 367.-371.

⁷¹ “Zadatak Organizacije Jugoslovenskih nacionalista”, *Pobeda*, br. 2, 21. januara 1923., 1. Zanimljivo je da je sama Orjuna uvijek odbacivala optužbe o fašizmu od strane političkih protivnika, najčešće isticanjem opreke između imperijalne naravi talijanskoga fašizma i navodne obrambene naravi organizacije. Vidi I. J. BOŠKOVIĆ, “Splitski orjunaški list *Pobeda* i Stjepan Radić”, 122.; B. GLIGORIJEVIĆ, “Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)”, 343.-345.

⁷² “Rezolucija drugog kongresa Orjune”, *Vidovdan*, Novi Sad, 12. decembra 1923., 1.

⁷³ Identična traženja istaknuo je fašistički pokret u svojim programskim deklaracijama 1919.-1922., ali s pozivanjem na revolucionarnu preobrazbu talijanskoga građanskog društva u kor-

za transformacijom višestranačkog “ancien regimea” Kraljevine SHS u korporativizam vođen jednostranačkom diktaturom fašista.⁷⁴ Za dotični finalni moment zagovora fašističke društvene revolucije Orjuna je trebala formirati “mit o organizaciji”, tj. razraditi ideju vlastite organizacije kao nukleusa budućeg novog, antiliberalnog, organskog društva. Kako je istaknuo jedan od vođa Orjune Ljubo Leontić, taj se cilj trebao provesti prije svega okupljanjem apatičnih ljudi, “netaknutih” liberalnom racionalnošću, te transformacijom politički zapuštenih amorfnih narodnih masa u disciplinirane, nacionalno svjesne borce dokraja posvećene dobrobiti organizacije, “... kao krajnjeg smisla egzistencije, afirmisanja reda, harmonije i progressa, i negacije haosa, pobjede rada protiv lenjstva, i života protiv smrti”.⁷⁵ Taj zahtjev za totalitetom još je jasnije istaknuo Dobroslav Jevđević, vođa vojvođanske Orjune, postavljajući opreku između političkih stranaka kao onih koje vlastito članstvo afektiraju isključivo u sferi političkog, te Orjune koja “... zaseca u svaku granu života pojedinca, od porodičnog života i fizičkog vaspitanja, pa do svih kulturnih i socijalnih potreba savremenog čoveka”.⁷⁶

Taj novi mit organizacije, tj. totalne preobrazbe društva iznutra, iz organizacije, trebao se, naravno, začeti u njezinu najelitnijem dijelu – akcionim četama.⁷⁷ One su zamišljene kao sredina koja “niveliše sve klasne i socijalne razlike” iskorjenjujući iz pojedinca individualizam i sklonosti dekadentnim užicima (alkohol, seksualnost...) nadomještenim kultom bratstva članova akcionih četa te kultom nacionalne zajednice i herojstva kao krajnjih vrijednosti. Time se novi “jugoslavenski nadčovjek” ne rađa iz maglovite predodžbe opće kulturalne revolucije, kao prije, nego je jasno definiran kao krajnji proizvod akcionih četa, “od kojih je svaki pojedinac gotov agitator naše ideje, i od kojih će svaki pojedinac u odlučnom času vredeti za stotinu slepih, nesvesnih pripadnika neke ideje”⁷⁸ (stranačke, nap. S. Đ.). U dotičnoj težnji preobrazbe društva Orjuna svojom aktivnošću sada pokušava prekriti totalitet društva osnivajući svoje radničke, seljačke, učeničke, ženske te sveučilišne sekcije. Ipak, usprkos izraženoj ambiciji za totalitetom, Orjuna uz akcione sekcije posvećuje veću ideološku pozornost još jedino radničkom pitanju, osobito u razdoblju 1923.–1924. koje je karakterizirao novi val radničkih štrajkova što ih organizira KP.⁷⁹ Dok je u prvoj fazi Orjuna radničkom pitanju pristupala samo sporadično, i

porativnu organsku zajednicu. Vidi *A Primer of Italian Fascism*, ur. Jeffrey T. Schnapp, Lincoln – London 2000., 3.-19.

⁷⁴ “Ancien regime” predstavlja vladavinski poredak s hibridnim svojstvima mješavine starog feudalnog sustava i moderne države. Za detaljan opis “ancien regimea” u Kraljevini Jugoslaviji vidi Tihomir CIPEK, “Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – *ancien regime*, *Dijalog povjesničara-istoričara* 2, (ur. Igor Graovac, Hans Georg Fleck), Zagreb 2000., 291.-305.

⁷⁵ Lj. LEONTIĆ, “OR.JU.NA.,” *Pobeda*, br. 8, 1. marta 1924., 1.

⁷⁶ D. JEVĐEVIĆ, “Brojna snaga Orjune”, u ISTI, *Izabrani članci*, 8.

⁷⁷ Fašistički mit organizacije potekao je iz talijanskih fašističkih *squadri*, koje su se ideološki samorazumijevale kao nukleus novog društva. Vidi E. GENTILE, *The Sacralisation of Politics in Fascist Italy*.

⁷⁸ D. JEVĐEVIĆ, “Oružana snaga Orjune”, u: ISTI, *Izabrani članci*, 12.

⁷⁹ B. GLIGORIJEVIĆ, “Organizacija jugoslavenskih nacionalista (Orjuna)”, 375.-378.

to kroz demonizaciju komunizma, sada se okrenula pozitivnom razumijevanju radničkoga pitanja, izražavajući volju podupirati radničke zahtjeve za većim socijalnim pravima ako su oni u skladu s interesima snaženja cjelokupne nacionalne zajednice, što znači ako nemaju “usko klasni karakter”, tj. ako ih nije organizirala KPJ.⁸⁰ Pritom Orjuna nije ideološki razvila koncept korporativnog društva, ali je zato usvojila njegov polazišni koncept, naime fašistički koncept klasne borbe definiran kao borba zdravog, proizvodnog industrijskog kapitala – koji povećava moć nacije – nasuprot parazitskom, financijsko-špekulativnom kapitalu pripisivanom dekadentnim vladajućim klasama, najčešće stranim.⁸¹ Na navedenoj ideološkoj osnovi Orjuna je poduzimala i akcije za osnivanje nacionalističkih sindikata, a u Sloveniji je 1924. godine osnovana radna zadruga “Ekonomska Orjuna” koja je trebala predstavljati “pilot-projekt” organske radne zajednice, a koji se pokazao bezuspješnim.⁸² Budući da je Orjuna ipak bila primarno usredotočena na prevladavanje nedovršenog unitarnog jugoslovenstva, koncept stvaranja korporativne radne zajednice bio je potisnut naglaskom na ucjepljivanju unitarne nacionalne svijesti u radništvo.⁸³ S obzirom na politički kontekst u kojem je djelovala, Orjuna je bila najspremnija poduprijeti radničke štrajkove u tvornicama u stranom vlasništvu, osobito talijanskom.⁸⁴ Nasuprot toj činjenici orjunaške su akcione sekcije zajedno s organima vlasti – žandarmerijom i vojskom – sudjelovale u gušenju većine radničkih štrajkova, što opet pokazuje zadržavanje neautonomnog karaktera Orjune kao instrumenta DS-a i njezina tada moćnog lidera Svetozara Pribićevića. Naravno, spomenute akcije u gušenju štrajkova bile su legitimirane interpretacijom istih kao “usko klasnih”, tj. organiziranih od strane KPJ, te time i antinacionalnih.

Krajnja ideološka radikalizacija prema unitarističkoj nacionalističkoj revoluciji izrazila se tijekom održavanja II. općeg kongresa Orjune u Beogradu u svibnju 1925. godine, zamišljenog kao masovni slet orjunaša u Beogradu u svrhu izražavanja nezadovoljstva formiranjem “protunarodne” Pašić-Radićeve vlade nakon parlamentarnih izbora u veljači.⁸⁵ Naime već 1924. godine, nakon sporazuma Ljube Davidovića s predstavnicima hrvatskoga federalističkog bloka, Svetozar Pribićević napušta Demokratsku stranku i osniva Samostalnu demokratsku stranku (SDS), koja nakon formiranja koalicijske vlade radikala i HSS-a prelazi u oporbu. Prelazak SDS-a u oporbu konačno donosi Pribiće-

⁸⁰ Berislav ANĐELINOVIĆ, “Nacionaliste i radnici”, *Pobeda*, br. 3, 28. januara 1923., 3.

⁸¹ “Orjuna i radništvo”, *Pobeda*, br. 23, 14. juna 1924., 3.

⁸² R. ČOP, *n. dj.*, 74.-78.

⁸³ Ideju korporativnog radnog društva kao trećeg puta između fašizma i komunizma pokušavao je razviti Vladimir Bornemissa, bivši predvodnik centrumaške struje SRPJ-a na njegovu II. kongresu u Vukovaru 1920., koji je istupio iz Partije nakon pobjede boljševičke struje na navedenom kongresu. Vidi Vladimir BORNEMISSA, “Orjuna i Radnik”, *Pobeda*, br. 37, 18. septembra 1924., 6.-7.

⁸⁴ “Naši pomorci”, *Pobeda*, br. 24, 1. jula 1923., 3.; B. GLIGORIJEVIĆ, “Organizacija jugoslavenskih nacionalista”, 372.

⁸⁵ T. ŠITIN, “Pokolj u Trbovlju”, *Slobodna Dalmacija*, Split, 4. svibnja 1991., 38.

vičevu otvorenu osudu radikalne velikosrpske ideologije kao protunarodne i protudržavne, ne samo zbog radikalnog “plemenskog nacionalizma”, nego zbog i svuda raširene korupcije koja rastače snagu države.⁸⁶ Budući da je dije- lila identičan ideološko-politički stav prema tada vladajućoj koaliciji radikala s HSS-om, a još više zato što je prelaskom Pribičevića u oporbu izgubila realnu, materijalnu podlogu svoje moći, Orjuna je još 1924. godine najavljivala “Marš na Beograd” po uzoru na Mussolinijev “Marš na Rim”.⁸⁷ Najveći njegovi zago- vornici bili su vojvođanski orjunaši, koji su se nalazili na glavnoj crti sukoba s radikalima. Utvrdivši kako je dosadašnje djelovanje organizacije u pravcu kulturalne revolucije u sklopu postojećeg parlamentarnog političkog sustava bilo neuspješno, Dobroslav Jevđević, vođa vojvođanskih orjunaša, naglasio je kako “Orjuna mora sama direktno ući u politički život i one koje nije mogla popraviti, oterati s pozorišta javnog rada”.⁸⁸ Pritom u novonastaloj političkoj situaciji vojvođanski orjunaši konačno uobličuju ideju palingenetičke revolu- cijije pozivajući na uklanjanje demokracije i vladavinu osviještenih nacionalnih elita, s argumentacijom da “... ljudi nikada nisu vladali u istoriji čovečanstva, niti su sposobni uopšte za vladanje ... Samo intelektualne i moralne elite mogu da spase našu otadžbinu i naše ljude, elite koje moraju da vode ne samo našu organizaciju nego i totalitet naših ljudi takođe”.⁸⁹ Stremljenja vojvođanskih or- junaša nisu bila usvojena na kongresu. Uz ponavljanje prethodno istaknutih ideoloških stajališta Orjune, poput njezina izvanstranačkog položaja u poli- tičkom sustavu, potpune posvećenosti ideji narodnog i državnog jedinstva i kulturalnoj nacionalističkoj revoluciji, kongres prvi put otvoreno kritizira kla- sne sukobe i “kapitalističku eksploataciju radničke klase”. Ipak, kongres nije pozvao na otvoreno, nasilno zbacivanje parlamentarne monarhije i višestra- načja, nego je umjesto toga opet naglasio lojalnost monarhiji, kralju i vojsci, shvaćenima kao jednim stupovima jamstva “narodnog i državnog jedinstva”.⁹⁰ Tako se uoči kongresa održala mirna, nenasilna smotra deset tisuća orjunaša u Beogradu, koja je trebala pokazati snagu organizacije kao samostalnog politič- kog čimbenika. Međutim, to je bila samo farsa, što izražavaju i prije spomenuti kongresni zaključci reflektirajući Orjuninu političku nesamostalnost koja joj nije dopuštala razvijanje u puni revolucionarni fašistički pokret. Razmimoila- ženje između usvojenih kongresnih zaključaka i zahtjeva vojvođanskog ogran- ka izraz je sukoba njegova vođe Dobroslava Jevđevića s vođama središnjice u Splitu Ljubom Leontićem i Nikom Bartulovićem, koji nisu htjeli ići u izravni sukob sa sporazumaškim blokom radikali-HSS nadajući se da će tako očuvati

⁸⁶ H. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 181.-214. Za Pribičevićev raniji pogled na velikosrpsku radikalnu ideologiju vidi ovdje bilj. 57.

⁸⁷ T. ŠITIN, “Pohod na Beograd”, *Slobodna Dalmacija*, Split, 3. svibnja 1991., 20. Vrlo je vje- rojatno da je i sam Pribičević poticao “Marš na Beograd” kako bi spriječio stvaranje koalicije radikala i HSS-a.

⁸⁸ D. JEVĐEVIĆ, “Naš kongres i budućnost Orjune”, *Pobeda*, br. 35, 20. maja 1925., 2.

⁸⁹ Aleksandar TABAKOVIĆ, “Naša propaganda”, *Pobeda*, br. 17, 27. februara 1925., 2.

⁹⁰ “Rezolucija II. kongresa Orjune”, *Vidovdan*, 11. juna 1925., 2.

organizaciju.⁹¹ Tako je u raspravi o novom programu organizacije Ljubo Leontić predložio program sličan onom iz 1921. stavivši naglasak na koncept klasne harmonije i istodobne potpore parlamentarizmu,⁹² čemu se Jevđević odupirao, stalno pozivajući na svrgavanje parlamentarne monarhije nacionalističkom revolucijom i nametanje Orjunine izvršne vlasti.⁹³

Međutim, niti je usvojen novi program, a još manje proveden ikakav revolucionarni pokušaj. Izgubivši izravnu potporu vlasti, čak i donekle proganjana od nje, Orjuna je ušla u razdoblje rapidne dezintegracije. Ubrzo nakon spomenutog sukoba Leontića i Bartulovića s Dobroslavom Jevđevićem krajem 1925. godine buknuo je žestok sukob između Ljube Leontića i Svetozara Pribićevića koji je, slično kao i Jevđević, optužio Leontića za pokušaj uspostavljanja suradnje s radikalima. Izgladivanje sukoba godinu dana poslije, uz javne manifestacije ideološke bliskosti Orjune i SDS-a⁹⁴, ipak nije zaustavilo proces dezintegracije organizacije, izražene ne samo u osipanju članstva i materijalnih resursa, nego i u ideološkom rastakanju, budući da su najistaknutiji članovi Orjune, poput Bartulovića, Leontića i Jevđevića, slijedili postupnu ideološku transformaciju SDS-a od jugoslavenskog unitarizma prema konceptu federacije i saveza s HSS-om koji je započeo 1926. godine.⁹⁵ U pokušaju spašavanja Orjuna 1927. godine premješta središte iz Splita u Beograd, ali to ne pomaže oživljenju djelatnosti, tim više što je 1928. i formalno napuštaju članovi prišli SDS-u, koji su činili veliku većinu njezina dalmatinskog ogranka. Zadnji iskaz djelovanja Orjune bila je frenetična javna potpora proglašenju diktature kralja Aleksandra šestoga siječnja 1929. godine, u kojoj je organizacija vidjela konačno ostvarenje vlastita programa integralnog jugoslavenstva budući da je diktatura imala za cilj ostvarenje sličnih ideoloških koncepata kao i Orjuna: iskorjenjivanje “dekadentnog plemenskog nacionalizma i partikularnog strančarenja” starih generacija, nasuprot čemu se isticao kult energije mladosti koji bi poslužio kao baza za konačni cilj – stvaranje “novog jugoslovenskog čoveka” na bazi integralnog jugoslavenstva zasnovanog na “amalgamiranju” herojskih osobina i tradicija svih triju plemena, s naglaskom na srpskom.⁹⁶ U diktaturi je Orjuna vidjela posljednju nadu za ponovnu revitalizaciju svoga djelovanja putem pretvaranja u ideološko-politički instrument provođenja kraljevske diktature.⁹⁷ Ipak, proklamacija diktature vodila je raspuštanju Orjune, zajedno s ostalim političkim strankama i grupacijama, dok je zadaću ideološkoga

⁹¹ B. GLIGORIJEVIĆ, “Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)”, 351.-352.

⁹² Lj. LEONTIĆ, “Misli vodilje Orjune: Osnovica za nacrt programa predložena od Predsednika dr. Ljube Leontića na kongresu Orjune 31. V.-3. VI. 1925. g. u Beogradu”, *Pobeda*, br. 41, 24. juna 1925., 3.

⁹³ D. JEVĐEVIĆ, “Putevi Orjune poslije kongresa: antiparlamentarizam”, *Vidovdan*, 21. juna 1925., 2; A. TABAKOVIĆ, “Nacrt programa Orjuna, Nacionalizam”, *Vidovdan*, 12. jula 1925., 2.

⁹⁴ H. MATKOVIĆ, *n. dj.*, 130.-134.

⁹⁵ T. ŠITIN, “Raspuštanje organizacije”, *Slobodna Dalmacija*, 7. svibnja 1991., 22.

⁹⁶ Ljubodrag DIMIĆ, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, sv. 1., Beograd 1996., 277.-284.

⁹⁷ B. GLIGORIJEVIĆ, “Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)”, 351.-357.

instrumenta provođenja diktature kralj Aleksandar povjerio Jugoslavenskom sokolu, zamišljenom kao organizacija za odgajanje širokih narodnih masa, a prije svega mladih, u duhu integralnog jugoslavenstva.⁹⁸ Pokušaji obnove organizacije s povratkom (oktroiranog) ustavnog stanja 1931. godine nisu urodili plodom, nominalno uslijed nedostatka članstva, što pokazuje do koje je mjere ideja unitarnog jugoslavenstva postala nelegitimna, osobito tijekom druge faze Aleksandrove diktature 1931.–1934., kada je počela otvoreno zadobivati velikosrpske obrise.⁹⁹ Istaknuti članovi Orjune imali su pak zanimljiv politički epilog: dio njih, blizak SDS-u, tijekom Drugoga svjetskog rata pridružio se Titovu partizanskom pokretu, poput Ljube Leontića, dok je najveći dio prišao četničkom pokretu, poput Dobroslava Jevđevića, Ilije Trifunovića Bircanina ili pak Nike Bartulovića.

Zaključak

Zaključno se može reći kako je ideologija Orjune zadovoljavala “fašistički minimum” koji su detektirale nove teorije o fašizmu. Tu je prije svega koncept dekadencije liberalnog, materijalističkog društva, koji je trebalo prevladati palingenetičkom nacionalnom revolucijom s krajnjim ciljem formiranja organske nacionalne zajednice i novog fašističkog herojskog čovjeka, predanog idealima integralnog nacionalizma i jake države – u slučaju Orjune “državnom i narodnom jedinstvu” – kao krajnjom svrhom života pojedinca i zajednice. Nadalje se može reći da se Orjuna nije razvila u fašistički pokret u punom smislu te riječi, čak ni u doba vrhunca moći 1922.–1925. godine, kada se formiraju “mit organizacije” i težnje prema korporativnom društvu, a donekle i otvorenoj revoluciji, budući da nije postojala kao autonomna politička organizacija s tendencijom svrgavanja dominacije postojećih političkih elita putem nasilnog zauzimanja vlasti, nego je bivala instrumentom prije svega tada vladajuće Demokratske stranke i njezina vođe Svetozara Pribićevića, s kojim je dijelila ideološki koncept unitarnog jugoslavenstva, te je štoviše otvoreno naglašavala ideološku bliskost s Pribićevićovom frakcijom unutar DS-a, kao i vjernost “ispravnom” dijelu društvenih elita – kralju i vojsci. Stoga je Orjuna ostala ono što su Roger Griffin i Stanley Paine definirali kao protofašistički pokret, čija je vizija nacionalne palingeneze bila više usmjerena protiv komunizma i ostalih “državnih neprijatelja” bez radikalne težnje promjeni postojeće

⁹⁸ Lj. DIMIĆ, *n. dj.*, 432.-465. Zanimljivo je da je Jugoslavenski sokol, nastao prisilnim spajanjem ranije postojećih nacionalnih sokolskih organizacija, najmasovnije članstvo i najrazvijeniju aktivnost imao u istim krajevima kao i Orjuna, tj. u pograničnim krajevima ugroženim teritorijalnim presizanjem susjednih država – Sloveniji, Vojvodini i Dalmaciji – dok je najslabiji učinak postizao u Staroj (užoj) Srbiji. Vidi Lj. DIMIĆ, *n. dj.*, 450.

⁹⁹ Kod neuspjeha obnavljanja organizacije najveću je ulogu imao promijenjeni politički kontekst u odnosu na 1920-e, prije svega nedostatak nužne političko-financijske potpore režima diktature obnavljanju Orjune uslijed prije spomenutog favoriziranja Sokola te pokušaja režima na uspostavljanju nove, unitarističke režimske stranke (Jugoslovenska nacionalna stranka – JNS) u razdoblju oktroirane ustavnosti 1931.–1934. godine. *Isto*, 285.-329.

socijalne strukture kapitalističkoga društva. Pritom, iako je Orjuna od Omladine preuzela ideju unitarnog jugoslovenstva i antiliberalne nacionalističke revolucije, orjunaška ideologija težila je stvaranju totalitarne zajednice fašističkoga tipa sa specifičnim obilježjem koncepta nacionalne revolucije, ponešto različitim od istog koncepta kod drugih fašističkih pokreta u Europi. Naime, dok je većina fašističkih pokreta u Europi bila fokusirana na revolucionarno iskorjenjivanje "liberalne dekadencije" unutar već formiranih nacija, Orjunin je fokus – uslijed geneze ideje integralnog jugoslovenstva i okolnosti nastanka nove države Južnih Slavena 1918. godine – bio na stvaranju "naroda koji nastaje", tj. stvaranju unitarne jugoslovenske nacije koja tek treba nastati srastanjem Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu naciju. Pritom je dotična unitarna koncepcija favorizirala srpsku komponentu zbog navodne povijesne herojske geneze srpskoga nacionalnog identiteta, kao i "pijemontske" uloge Srbije u stvaranju južnoslovenske države te njezine ekspanzivne državne politike, koja je i u radikalno-velikosrpskoj, dakle antiunitarističkoj varijanti ipak na kraju vodila ujedinjenju Južnih Slavena. Stoga Orjunino "antihrvatstvo" nije bila jednostavna protuhrvatska mržnja, nego proizlazi iz činjenice da se hrvatska legalistička, državno-pravna tradicija izgradnje nacionalnoga identiteta nikako nije mogla uskladiti s idejom unitarističke nacionalne revolucije, zbog čega je i bila odbačena kao "degenerativna". Dokaz slojevitosti Orjunina antihrvatstva proizašlog iz unitarističke ideje slavljenje je herojskih djela hrvatske povijesti, poput kulta Zrinskog i Frankopana, ili povijesnog priloga hrvatske političke misli ideji jugoslovenstva koja je u velikosrpskoj varijanti bila potpuno odbačena.¹⁰⁰ Naravno, kako se svaka ideologija procjenjuje ne samo po njezinoj preskripciji, nego i konkretnoj operacionalizaciji iste, kao i po percepciji iste od strane političkih protivnika¹⁰¹, može se reći da su se velikosrpstvo i jugoslovenski unitarizam, pogotovo od diktature kralja Aleksandra, stopili u jedno. Sam jugoslovenski integralni nacionalizam, kao proizvod mladih hrvatskih intelektualnih elita u razdoblju prije Prvoga svjetskog rata¹⁰², srbijanske političke i kulturne elite odbijale su sve do proglašenja diktature kralja Aleksandra, kada je spoznat kao efektivni instrument širenja i održanja velikosrpske hegemonije.¹⁰³ Kako je ideja jugoslovenskoga nacionalnog unitarizma ponovno oživjela u redovima dalmatinskih komunista krajem tridesetih godina prošloga stoljeća, ostajući njihova zamjetna ideološka crta sve do raspada Jugoslavije početkom 1990-ih, nameće se daljnja potreba istraživanja kako geneze tako i uloge ideje jugounitarizma u povijesnome razvoju hrvatskoga nacionalnog identiteta u dvadesetom stoljeću.

¹⁰⁰ I. BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 13.-113.

¹⁰¹ M. FREEDEN, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford 1996.

¹⁰² I. BANAC, "Zašto liberalna Hrvatska kasni: Glavni pravci hrvatske povijesti u dvadesetom stoljeću", *Liberalna misao u Hrvatskoj; Prilozi povijesti liberalizma do kraja 18. do sredine 20. stoljeća*, (ur. Andrea Feldman, Vladimir Stipetić, Franjo Zenko), Zagreb 2000., LVI.-LVII., u: *Gordogan, kulturni magazin*, III (XXII)/2005., br. 7-9 (51-53), 115.

¹⁰³ Za odbijanje jugoslovenske ideje od strane srbijanskih političkih elita u XIX. st. te ideje unitarnog jugoslovenstva od strane srbijanskih radikala 1920-ih vidi I. BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 54.-91., 123.-136.

SUMMARY

THE IDEOLOGY OF THE ORGANIZATION OF YUGOSLAV NATIONALISTS (ORJUNA)

The article is dealing with the ideology of integral Yugoslavism of the *Organization of Yugoslav Nationalists* (Orjuna) during the time of its existence 1921-1929, approaching the topic from the perspective of the new cultural theories about fascism, which defines fascism as the ideology advocating the notion of the palingenetic national revolution. The article analyses Orjuna's concept of the palingenetic national revolution, subsequently showing that the organization failed to develop in a fully blown fascist movement, due to the fact that it failed to constitute itself as the autonomous political agent tending to revolutionary overtaken of political power. Subsequently, the article is focused on the Orjuna's central ideological concept of integral Yugoslav nation. It is shown that Orjuna, on the contrary to other fascist movement, was focus on the process of creation the new unitary Yugoslav nation. Hence, the analysis shows that the privileged position of Serb national mentality within the concept of Yugoslav unitarism is not mere and simple expression of Orjuna's exclusive anti-Croatism, but originates from the labeling of the Croatian national-integration tradition to be inadequate ground for modeling of integral Yugoslav revolution, on the contrary to the Serb national mentality.

Key words: cultural approach to fascism, Orjuna's ideology, idea of palingenetic nationalist revolution, idea of unitary Yugoslavism, Serbdoom, Croatia, Kingdom of SCS